

OSMANLI/TÜRK MUSİKİSİNDE İLK YAZILI TAKSİM ÖRNEĞİ: TAKSİM-İ NAĞME-İ KÜLLİYAT-I MAKAMAT THE FIRST WRITTEN TAKSİM SAMPLE IN OTTOMAN/TURKISH MUSIC: TAKSİM-İ NAĞME-İ KÜLLİYAT-I MAKAMAT

Gökhan YALÇIN*

Öz

Türk musikisinde saz veya sözle usulsüz olarak yapılan irticâli solo (Öztuna, 1976, 298) olarak tanımlanan taksim, makam seyirlerini çok iyi bilen kudretli saz sanatkârları tarafından icra edildiği (Karadeniz, 2012, 158) bilinmektedir. Türk musikisi formlarından biri olarak kabul edilen taksimin irticalen yapılması nedeni ile yazılı bir örneğini bulmak neredeyse imkânsızdır. On sekizinci yüzyıl yazılı eserlerinden biri olan ve Kantemiroğlu [Dimitri Cantemir] tarafından yazıldığı kabul edilen "Kitab-ı İlmil-musiki ala Vechil-Hurufat" adlı eserde bir taksim örneğinin bulunması ise hem şaşırtıcı hem de sevindiricidir. Bu çalışmada Kantemiroğlu Edvarı'nda kaydedilmiş ilk örnek olan taksim örneğinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Osmanlı/Türk musikisi yazılı ya da basılı kaynaklarında taksim örnekleri araştırılmış, Kantemiroğlu Edvarında "Der makam-ı Hüseyni Taksim-i Nağme-i Külliyyat-ı Makamat" ismi ile kayıtlı mezkûr taksim örneğinin farklı yıl ve hatta yüzyıllarda farklı isimlerle de olsa altı esere daha kaydedildiği tespit edilmiştir. Çalışmada bu yazılı ve basılı kaynaklardaki taksim tarifleri karşılaştırılmış, nüshalar arasındaki farklılıkların belirlenmesine çalışılmıştır. İncelenen taksim örneğinin on yedinci yüzyıldan günümüze ulaşabilen yegâne örnek olduğu görülmüştür. Taksim içerisinde yapılan geçkiler "makam" ismi ile belirtilmişse de (38 makam) taksimde 26 makam ve 12 terkibe yer verilmiştir. Taksim tarifinin kaydedildiği diğer kaynaklarda bu alıntılarda hem dil açısından hem de geçki yapılan bir kaç makamın taksimden çıkarılması gibi bazı değişikliklere uğradığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Taksim, Kantemiroğlu Edvarı, Kantemiroğlu, Kevseri Mecmuası, Osmanlı/Türk Musikisi.

Abstract

In Turkish music taksim, which is called as improvisation (Öztuna, 1976, 298) is made by instrumental or vocal music without rhytm has been performed by virtuosos who know makam cruises very well (Karadeniz, 2012, 158) is known. Taksim which is recognized as one of the Turkish music forms and since it has been made as improvised, it is almost impossible to find a written sample. It is both amazing and gratifying because there is a taksim sample in the work called "Kitab-ı İlmil-musiki ala Vechil-Hurufat" which is one of the written works of the eighteenth century and admitted as written by Kantemiroğlu [Dimitri Cantemir]. In this study it is aimed to observe the taksim sample which is the first written sample in Kantemiroğlu Edvarı. Taksim samples are researched in manuscripts or published sources of Ottoman/ Turkish music. It is determined that the aforesaid taksim sample which is written in Kantemiroğlu Edvarı and called as "Der makam-ı Hüseyni Taksim-i Nağme-i Külliyyat-ı Makamat" is written to six works by different names in different years and even centuries. In the study taksim samples in manuscripts or published sources are compared and it has been tried to determine the differences between the copies. It is seen that the observed taksim sample is unique sample which isa an extant sample from the seventeenth century. Though in performing the taksim, modulations are indicated with makam (38 makam) names, 26 makam and 12 terkib (compound) are found in taksim. In the other sources which taksim sample is written, it is determined that there are some changes like both in terms of language and such as removal of the some makams from the taksim.

Keywords: Taksim, Kantemiroğlu Edvarı, Kantemiroğlu, Kevseri Mecmuası, Ottoman/Turkish Music.

Giriş

Osmanlı/Türk musikisi tarihinde saz ve söz için yazılmış eserlerin azlığı bilinmektedir. Geniş makam, usul ve formlardaki Osmanlı/Türk musikisi eserlerinden bir kısmının meşk yolu ile bir kısmının ebced, harf ve Hamparsum yazısı kullanılarak günümüze kadar intikali sağlanmışsa da büyük bir çoğunlunun yok olduğu üzücü bir gerçektir. Türk musikisi formlarından biri olarak kabul edilen taksim ise zaten irticalen yapılması nedeni ile yazılı bir örneğini bulmak neredeyse imkânsızdır. On sekizinci yüzyıl yazılı eserlerinden biri olan ve Kantemiroğlu [Dimitri Cantemir] tarafından yazıldığı kabul edilen "Kitab-ı ilmil musiki ala vechil hurufat" adlı eserde bir taksim örneğinin bulunması ise hem şaşırtıcı hem de sevindiricidir. Türk musikisinde saz veya sözle yapılan ve usulsüz olan irticâli solo (Öztuna, 1976, 298) olarak tanımlanan taksimin, makam seyirlerini çok iyi bilen kudretli saz sanatkârları tarafından icra edildiği (Karadeniz, 2012, 158) bilinmektedir. Bir ya da daha fazla makama geçki de yapılan taksimde, makam geçkilerinin ustalıklı yapılması gerektiği ortadadır. Kantemiroğlu da edvarında birkaç makamın ustalıklı kullanılarak taksimin yapılmasının zorluğuna dikkat çeker ve ancak bir ya da iki musikîşinasın bunu başarabildiğini belirtir:

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi Eğitim Fakültesi, gyalcin@harran.edu.tr

Musikiden anlayan ve bu sahada üstad olanlar, taksim (denen nağmeyi) yaparlarken de bir makamı temel tutup, onun üzerinde bütün makamları güzelce bir araya getirerek bir bir icra edebilir; baştan hangi makamla başladılarsa, sonunda gene o makama dönüp karar kılar; nağmeyi hangi makamdan açılırsa gene o makam gelip durabilirler. Bu tür taksim her makamda icra edilebilmesi çok zordur ve bunu gerçekleştirebilmek pek zahmetli bir iştir. Bize sorarsanız bu şekilde bütün makamları gösteren taksimi (Taksim-i Külliyyi) başlayıp da sona erdirebilecek bir yahud iki musikişinas güçlükle bulunur deriz (Tura, 2001, 126).

Kantemiroğlu bir ihtiyaç olduğunu, gerekliliğini düşünmüş olmalı ki edvarına bir taksim örneğini de kaydetmiş, adını "Der Makam-ı Hüseyini, Taksim-i Nağme-i Külliyyat-ı Makamat" olarak belirlemiştir. Bu taksim örneğinin başlığından da anlaşılacağı üzere hüseyini makamındadır ve birçok makamı içinde barındırmaktadır. Osmanlı/Türk musikisi literatür tarihinde bu taksim örneğinden önce kayıt altına alınmış başka bir taksim örneğine daha rastlanılmamıştır¹.

1.2. Çalışmanın amacı

Bu çalışmada Kantemiroğlu Edvarı olarak bilinen *Kitab-ı İlmi-musiki ala Vechil-hurufat* adlı yazma eserde kaydedilmiş "Der makam Hüseyini, Taksim-i Nağme-i Külliyyat-ı Makamat" adlı taksim tarifinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Yazılı taksim örnekleri üzerine literatür taraması yapılmış ve mezkur taksim örneğinin farklı yıl ve hatta yüzyıllarda tekrar tekrar kaydedildiği görülmüştür. Fakat Kantemiroğlu Edvarı'nda taksim örneğinin bulunduğu son sayfanın müellif yazısı eksiktir. Eksik olan sayfalar Hüseyin Sadettin Arel tarafından düşülen nota göre Rauf Yekta Bey tarafından başka bir kaynaktan istinsah edilerek edvara eklenmiştir. Rauf Yekta Bey'in hangi kaynaktan alıntı yaptığı belirtilmese de H. Sadettin Arel şu notu daha eklemiştir:

Bu kitabı satın aldığım zaman 67'inci sahifeden 77'inci sahifeye kadar on sahifelik bir kısmı eksik idi. Bil'-ahire gördüğüm müte'addid nüshaların metninde hep aynı kısım noksan olduğu için bunların aslının noksan istinsah edildikleri anlaşılıyordu. Fakat 1280 tarihli Haşim Bey Mecmuası'nın 53'üncü sahifesinden 57'inci sahifesine kadar süren Hüseyini taksimi tarifine bakılırsa hem bu taksim Kantemiroğlu Mecmuası'ndan alındığı hem de o zaman kitabın henüz eksiksiz bulunduğu tebeyün eder. Rauf Yekta Bey'de Kantemiroğlu Mecmuası'nın eksik kısmı zayi olmazdan evvel istinsah edilmiş tam bir nüshası mevcut olduğundan bizde eksik olan sahifeleri Rauf Yekta Bey kendi yazısıyla istinsah ederek bana getirdi. İşte bu yapraklar onlardır (Tura, 2001, 154).

Hüseyin Sadettin Arel bu notunda iki bilgi vermektedir. Birincisi taksim tarifinin kaydedildiği "müte'addid nüshalar" olduğu, ikincisi Haşim Bey'in taksim tarifini Kantemiroğlu Edvarından aldığı ve Haşim Bey bu alıntıyı yaptığında henüz sayfaların eksik olmadığıdır. Daha önemli fakat yer verilmeyen diğer bir bilgi ise Rauf Yekta Bey'in elinde bulunan ve eksik olmayan nüshanın ne olduğudur.

Bu konuda ilk araştırmanın Yalçın Tura tarafından yapıldığı görülür. Yalçın Tura (Tura, 2001, XXXV) aynı belirsizliğe dikkat çeker:

66. Sahife ile 77. Sahife arasındaki eksik sahifeleri Rauf Yekta, kendisinde bulunan bir nüshadan kopya ederek Sadeddin Bey'e vermiş ve bunları kitaba eklemiştir. Birkaç usul dairesinin yer aldığı 81. ve 82. sahifeleri taşıyan yaprak da yerinde değildir. Bu yaprağın, kitap Sadeddin Bey tarafından satın alındığında mı yerinde olmadığı, sonradan mı kaybolduğu anlaşılamamaktadır. Kitabın Rauf Yekta'daki kopyasının ise Kevseri Mecmuası diye bilinen ve Nayi Ali Dede tarafından yapıldığı sanılan kopya mı, başka bir nüsha mı olduğu da açık değildir.

Görüldüğü üzere taksim nağmesi'nin kayıtlı olduğu eserler ve bu eserlerin hangisi ile eksik nüshanın tamamlandığı belirsizdir. Sonraki yıllarda gerek Kantemiroğlu Edvarı üzerine yapılan çalışmalarda (Tura, 2001, XXXV; Wright, 2000, 376; Judetz, 54-60) gerekse de Haşim Bey Mecmuası gibi istinsah eserlerde ve bu eserler üzerine yapılan çalışmalarda bu konu ele alınmamıştır. Üstelik bazı yazım hataları ya da okuma hataları nedeniyle taksim isminde dahi bazı yanlışlar olduğu², taksim isminin değiştiği hatta başka musikişinaslara atfedildiği görülür. Bu çalışmada Kantemiroğlu Edvarındaki ve sonraki yıllarda istinsah edilen yazılı ya da basılı kaynaklardaki taksim örneğinin karşılaştırmalı incelemesinin ve taksim

¹ Ali Ufki Bey'e ait *Mecmua-i Saz-ı Söz* adlı eserde "Peşrev-i Külli Külliyyat Usuleş Düyek" (Cevher, 1995, 577) künyeli peşrevin aynı düşünce ile yazılmış ya da bestelenmiş bir nevi taksim olduğu düşünülmektedir. Zira Kantemiroğlu Pers diyarındaki sazende ve hanendelerin taksim nağmesini peşrev şeklinde bestelediklerini belirtmektedir (Tura, 2001, 135).

² Haşim Bey Mecmuası üzerine yapılan iki ayrı çalışmada "Nağme-i Külli Külliyyat" yazısı "Nağme-i Gül Gülyân" (Tırışkan, 2000, 45) ve "Nağme-i Gül Gülbân" (Sevinç, 2013, 160) olarak okunmuş ve bir müddet daha "Nağme-i Külli Külliyyat" adlı taksim örneği farklı isimler ile anılır olmuştur.

zaman içerisinde nasıl bir değişime uğradığının belirlenmesinin yanı sıra Rauf Yekta Bey'in hangi nüshadan yararlanarak Kantemiroğlu Edvarındaki eksik sayfaları tamamlamış olabileceği sorusuna da cevap aranmıştır.

2. Bulgular ve Yorumlar

Kantemiroğlu Edvarında kayıtlı "Der makam-ı Hüseyni Taksim-i Nağme-i Külliyyat-ı Makamat" isimli taksim örneğinin daha sonraki yıllarda altı esere daha kaydedildiği tespit edilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Hüseyni Taksim-i Nağme-i Külliyyat-ı Makamat isimli taksim kayıtlı olduğu eserler

ESER	BAŞLIK
Kantemiroğlu Edvarı	Der makam-ı Hüseyni Taksim-i Nağme-i Külliyyat-ı Makamat
Kevseri Mecmuası	Der makam-ı Hüseyni Taksim-i Nağme-i Külliyyat-ı Makamat
Hk 131	Der makam-ı Hüseyni Nağme-i Taksim-i Külli Külliyyat
T 1856 [ve T 6353 ³]	Der makam-ı Hüseyni Taksim-i Nağme-i Külliyyat-ı Makamat
EH 2069	Der makam-ı Hüseyni Nağme-i Külli Külliyyat
Haşim Bey Mecmuası	Hüseyni'de Nağme-i Külli Külliyyat
Tevhik Rıza-Saz ve Söz	Nağme-i Külli Külliyyat

Tablo 1'de görülen yazılı ya da basılı kaynakların tamamı üzerinde çeviri ve sadeleştirilmiş metin çalışması yapılmıştır. Bu eserler incelendiğinde taksim örneğinin nereden alındığına dair bir ibare yoktur. Üstelik Haşim Bey Mecmuası'ndan sonraki eserlerde ya da çalışmalarda ise taksim Abdülbâki Nasır Dede'ye ait olduğu yazılıdır. Nedenlerinden bir tanesinin Haşim Bey'in yararlandığı kaynaklardan olduğu bilinmektedir. Gökhan Yalçın'ın *Haşim Bey Mecmuası* üzerine yaptığı çalışmasında (2016, 38-39) söz konusu yanlışların (yazmadan ya da okumadan kaynaklanan) tespit edildiği, düzeltilerek tekrar yayınlandığı, diğer kaynak isimlerine dahi yer verildiği görüldüğü de taksim örneği üzerine detaylı çalışma yapılmamıştır.

2.1. Kantemiroğlu Edvarı'nda taksim örneği

Kantemiroğlu geleneğin ve usulün dışına çıkarak edvarına, bilinen ilk taksim örneğini kaydetmiştir. Hüseyni makamından başlayan bu taksim örneğinde, onlarca makama ustalık ile geçki yapılmakta ve tekrar hüseyni makamına dönülmektedir. Taksim örneği şu şekildedir;

"Der makam-ı Hüseyni Taksim-i Nağme-i Külliyyat-ı Makamat: Evvelen⁴ düğâh perdesinden hareket-i ağaze-i şüru idüb çargâh, neva çıkub hüseyni perdesinde **hüseyni**⁵ makamını gösterir. Andan gene hüseyni makamının revîşi ile gerek nerm gerek tiz perdeler ile biraz hareket eyledikten sonra gelüb düğâha bir karar virir. Düğâh perdesinden segâh ve çargâh çıkub neva perdesinde **neva** makamını beyan ider. Andan tiz perdeler ile çıkub muhayyer perdesinde **muhayyer** makamını gösterir. Muhayyer perdesinden dahi tiz perdelere varub sünbüle perdesi ile **sünbüle** makamına girer. Sünbüle perdesinden aşağı inüb acem perdesi ile **acem** makamını gösterir. Acem makamını tamam icra eyledikten sonra hüseyni perdesinden neva perdesini aşub çargâh perdesine düşer ve saba perdesi ile **saba** makamını düğâh kararı ile eda ider. Andan sonra **uzzal** makamına girüb ve nerm perdeler ile tamam uzzali ve **hicazı** gösterdikden sonra tiz perdeler ile çıkub şehnaz perdesi ile **şehnaz** makamını beyan ider. Ve hüseyni perdesinde bir asma karar itdikden sonra hisar perdesi ile **hisar** makamını eda idüb gene hüseyni perdesine avdet ider. Ba'de buselik perdesi ile düğâh kararına gelüb **buselik** makamını icra ider. Ve tekrar hüseyni perdesinden tutub buselik içinden tamam perdeler ile aşağı inüb aşiran perdesinde **buselikaşiranı** icra ider. Andan tamam perdeler ile tize çıkub acem perdesine gelir ve çargâh perdesiyle aşağı inüb acemaşiranı perdesinde **acemaşiranı** beyan ider. Andan gene düğâhı tutub tamam perdeler ile hüseyni yüzünden tize çıkar ve biraz acem perdesini ohşayub gene aşağı döner ve çargâh perdesinden düğâhı aşub nihavend perdesi ile düğâh karar idüb **kürdi** makamını icra ider. Düğâhdan gene ol perdelerin hareketini mükerrer eyledikten sonra ve rast perdesinde karar idüb **nihavend** makamını gösterir. Andan gerdaniye perdesinden ağaze idüb ve tamam perdeler ile rast perdesine gelüb tamam **rast** makamı icra olunur. Ve gene gerdaniyye perdesinden tutub mahur perdesiyle aşağı inüb ve buselik içinden rastda karar

³ T 1856 ve T 6353 İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan ve içeriği tıpatıp aynı olan (Judetz, 1998, 21) eserlerdir. Karışıklığa sebebiyet vermemek için çalışmada, elimizde bir mikrofilm de bulunan "T 1856" ele alınmıştır.

⁴ ("أصلا") "Evvelâ" ve "evvelen" aynı anlama gelen iki sözcük olmasına rağmen Kantemiroğlu Edvarı'nda lâm-elif üzerine sonradan bir hareke (fetha'nın tenvini) eklenmiştir.

⁵ Geçki yapılan makam isimleri edvarda kırmızı renktedir. Kalın yazı tipini kullanarak belirtmeyi uygun gördük.

virüb **mahur** makamı zahir olur. Ve gene gerdaniyyeden tutub acem perdesini ohşayarak düğâha varunca iner ise **arazbar** makamı icra olunur. Ve gene ol perdeler ile muhayyere dek çıkub ve muhayyerden tamam perdeler ile neva perdesine dek inüb ve nevan beyati yüzünden düğâh kararına varıldıkda **babatahir** makamı icra olunur. Ve ba'de rast perdesinden ağaze idüb düğâh, segâh, çargâh çıkub ve andan gene ol tarikden avdet idüb ve düğâh kararına gelüb **uşşak** makamı icra olunur. Düğâh perdesinden tamam perdeler ile nevaya dek çıkub ve nevan beyati perdesine basub andan tiz perdeler vardıkda acem perdesi ile hareket olunub ve gene ol yoldan düğâh kararına dek avdet idüb **beyati** makamı peyda olunur. Ba'de muhayyer perdesinden ağaze idüb ve sünbüle perdesi ile şedd yüzünden bir beyati dahi gösterüb andan gelüb evç perdesinde bir asma karar kılub ve gene ol yoldan hareket idüb **evç** makamını gösterir. Andan tamam perdeler ile irak perdesine gelince inüb **irak** makamını icra ider. Ve gene evç perdesinden tutub tiz çargâha dek çıkub tiz çargâha bir hoşça gösterdikden sonra tamam perdeler ile hüseyini perdesine dek aşğa dönüb hüseyinden nevaya, nevan çargâh perdesinde bir karar idüb **çargâh** makamını beyan olunur. Ba'de gene muhayyer hareketi ile ağaze idüb ve tiz hüseyini perdesine dek çıkdıktan sonra aşğa iner ve evç perdesinde biraz meks olunub şedd yüzünden bir **segâh** gösterir. Ol perdeden uzal perdesi ile segâha gelüb segâhdan nihavend perdesi ile rastda çıkub ve andan gene ol yoldan segâha avdet idüb **geveşt** makamı icra olunur. Terki-i merkum bir dahi mükerrer olub ve irak perdesinde karar olunub **rahatülervah** icra olunur. Bade nevan uzal perdesi ağaze idüb düğâha gelüb andan saba yüzünden çargâha çıkub ve gene düğâh kararına avdet idüb **ısfahan** makamı icra olunur. Terki-i merkum bir dahi mükerrer olub ve irak perdesinde karar olunub **muhalıfırak** peyda olunur. Irak perdesinden kalkub gene ısfahan yüzünden ağaze olunub ve düğâh perdesinde karar olunub **sultanırak** icra olunur. Bade evç perdesinde ağaze olunub ve tamam perdeler ile segâh perdesinde karar olunub **bestenigar** makamı icra olunur. Andan rast perdesinde ağaze idüb ve rehavi perdesi ile yegâh perdesine dek inüb yegâhdan neva perdesine çıkub andan tamam perdeler ile rast kararına gelüb **rehavi** makamı icra olunur. Ba'de neva perdesinden uzal perdesi ile ağaze idüb ve buselik perdesinde karar olunub **nişabur** makamı icra olunur. Ve gene nişabur makamı mükerrer olub ve rast karargâhına inüb **pençgah** makamı icra olunur. Rast perdesinden tamam perdeler ile düğâh, segâh, çargâh ve neva çıkub andan uzal perdesi ile düğâha avdet idüb düğâhda zengüle perdesi iraga varub ve gene zengüle perdesi ile düğâh karargâhına gelüb **zengüle** makamı icra olunur. Ba'de birden acem perdesinden ağaze olunub ve hüseyini ve neva perdeleri inüb ve uzal perdesinde karar olunub **hüzzam** icra olunur. Andan uzal yüzünden hareket olunub ve düğâh kararına gelüb **hicaz** makamı icra olunur. Ba'de rast perdesinden hareket idüb cümle tamam perdeleri basub muhayyer perdesine⁶ *dek çıkar ve biraz muhayyer hareketiyle nağme olunub gene hüseyini perdesine avdet olunur. Andan birden nevayı aşub ve çargâh perdesine düşüb güçek icra olunur. Andan düğâh perdesine varub tekrar hüseyini makamı nağme olunub ve düğâh karargâhına gelüb tamam taksim-i külliyyat-ı makamat icra ve eda olundu*" (Behar, 2018, 272-268').

Kantemiroğlu Edvarı'nda bulunan taksim örneği ile Kevseri Mecmuası'ndaki taksim örneği bölüm sırasına göre farklı yerde bulunsa da birkaç kelime farklılığı dışında aynıdır. Tespit edilen farklılıklar ise şunlardır:

1. Kevseri Mecmuasında birkaç geçki arasında "ve" bağlacı kullanılmıştır.

2. "Buselik" ve "buselikaşıranı" yazım şeklinde Kevseri Mecmuası'nın tamamında "puselik", "puselikaşıranı" yazıldığı gibi taksimde de aynı farklılık görülür.

3. Hicaz geçkiden sonra "kararına" ve "karargâhına" gibi sözcüklerde farklılıklar görülse de bu farklılıkların çok büyük farklılık olmadığı söylenebilir. Fakat Kantemiroğlu Edvarı'ndaki eksik sayfaların Kevseri Mecmuası'nda da olmadığı, yazılmadığı anlaşılmaktadır. Eksik bölümden itibaren taksim geri kalan kısmı Nayi Mustafa Kevseri tarafından bazı kelimelerin üzerinin çizildiği ve farklı bir konuya geçildiği görülür. Eksik olan kısım (hicaz geçkiden itibaren) Kevseri Mecmuası'nda şu şekildedir:

⁶ Edvarda bu kısımdan itibaren taksim tarifi eksiktir (Eksik bölüm italik yazı ile gösterilmiştir). Eksik bölüm Rauf Yekta Bey tarafından tamamlanmıştır.

⁷ Osmanlı Türkçesi yazılışına göre kitap sayfa numarası verilmiştir.

"...ba'de [rast perdesinden]⁸ hareket idüb [cümle tamam perdeleri basub] [muhayyer perdesinden tamam perdeler ile] irak gibi karar kılar. Muhalıfırak saba gibi hareket idüb irak gibi karar kılar. Sultaniirak ısfahan yüzünden hareket idüb irak perdesine iner andan avdet idüb düğâh karar kılar..." (Kevseri, v. 192a).

Gönül Paçacı Tunçay (Ekinci, 2016, 12) ve Mehmet Uğur Ekinci'nin de belirttiği gibi (Ekinci, 2016, 37) Nayi Mustafa Kevseri'nin mecmuasını oluştururken aynı nüshadan yararlandığı ve taksim örneğini eksik şekilde kaydettiği anlaşılmaktadır⁹. Aynı şekilde Kevseri Mecmuası'ndan istinsah olan T 1856 numaralı "Edvar-ı İlmi Musiki" adlı yazma eserde de taksim örneği eksiktir ve Kevseri Mecmuası'ndaki gibi, aynı şekilde tamamlanmıştır. Hüseyin Sadettin Arel'in "müte'addid" nüshalar olarak belirttiği nüshalardan ikisinin *Kevseri Mecmuası* ve T 1856 olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.1. Taksimın incelenmesi

Taksim tarifinde görüldüğü üzere toplam 38 makama geçki yapılmıştır. Bu makamların ilki Hüseyini makamıdır ki geleneksel olarak "Taksim-i Külli Külliyyatlar" hüseyini makamından başlamakta ve hüseyini makamında tamamlanmaktadır. Diğer peşrev formunda bestelenmiş "Hüseyini Külli Külliyyat-ı Makamat" adlı eserler de aynı şekilde bestelenmiştir (Yalçın, 2017, 168-177). Fakat bu tarifte seyirin yapılacağı perde sesleri net bir şekilde belirtilmemiş, icracıya bırakılmıştır.

Taksimde geçki yapılan makam ve terkipler

Kantemiroğlu Edvarı'na göre taksim örneğinde makamlar ve terkipler kullanıldığı anlaşılmaktadır. Fakat Kantemiroğlu makamları anlattığı edvar bölümünde makam ve terkipler ayrımını özellikle yapmasına, "yaygın yanlışlardan" kabul etmesine rağmen taksim tarifinde terkipleri de makam olarak zikretmektedir. Sebebinin ise taksim tarifinin musikişinaslar arasında, Kantemiroğlu'nun musiki çevresinde kabul edilen, kullanılan bir tarif olması ve Kantemiroğlu'nun edvarına bu taksimi olduğu gibi kaydetmesinden dolayı olduğu düşünülmektedir. Sebep ne olursa olsun Kantemiroğlu tariflerini yaptığı terkipleri makam olarak anmakta sakınca görmemiş, üstelik taksim örneğini "Taksim-i Nağme-i Külliyyat-ı Makamat", "Makamların Toplandığı Taksim Nağmesi" olarak başlıklandırmıştır. Taksim örneğinde kullanılan terkipler ve makamlar, bu terkipler ve makamların Kantemiroğlu'nun vermiş olduğu tarifler ile karşılaştırıldığında ortaya çıkan benzerlikler ve farklılıklar şu şekildedir:

1. Taksim örneği hüseyini makamında başlamakta ve bitmektedir. Kantemiroğlu'na göre hüseyini makamı (nermde tamam perdelerin makamları) kalın sesli tam perdelerin makamlarındandır (Tura, 2001, 44-45). Taksim örneğinde yer verilen diğer "kalın sesli tam perdelerin makamları" ise neva, rast, segâh, çargâh ve irak makamlarıdır. Kantemiroğlu'nun edvarında vermiş olduğu neva, rast, çargâh, irak makamlarının tarifleri ile taksimde kullanılan geçkilerin benzer seyir özelliğine sahip olduğu söylenebilir. Segâh makamı tarifi karar perdesi açısından farklılık gösterse de "şedd segâh" olduğu bizzat belirtilmiştir. Taksim örneğinde segâh seyir "...gene muhayyer hareketi ile ağaze idüb ve tiz hüseyini perdesine dek çıkdıktan sonra aşığa iner ve evç perdesinde biraz meks olunub şedd yüzünden bir segâh gösterir" şeklinde verilmiştir. Kantemiroğlu edvarında "ince sesli perdeler arasında da üç şedd olabilir: evç ile segâh, gerdaniye ile çargâh ve muhayyer ile neva..." (Tura, 2001, 99) şeklinde açıklama yapmış, beşli aralıklar ile (beş perde) şedd gösterilebileceğine işaret ederek taksimde vermiş olduğu seyir örneğine bir nevi açıklık getirmiştir.

2. Taksim örneğinde yer verilen terkipler ısfahan, hicaz, geveşt, acemaşiranı, buselikaşiranı, hüzzam, nihavend, rahatülervah, muhalıfırak, sultaniirak, arazbar ve babatahir'dir. Kantemiroğlu'nun edvarında vermiş olduğu terkiplerin tarifi ile taksimde kullanılan geçkilerin benzer seyir özelliğine sahip olduğu söylenebilir.

3. Taksim örneğinde bileşik makamlardan sünbüle, mahur, pençgâh ve nişabur makamlarına yer verilmiştir. Kantemiroğlu'nun edvarında vermiş olduğu bileşik makamların tarifi ile taksimde kullanılan geçkilerin benzer seyir özelliğine sahip olduğu söylenebilir. Kantemiroğlu nişabur ve pençgâh tariflerini yaparken buselik karar ile nişabur; aynı seyri yapıp (mükerrer) rast karar verilirse pençgâh olduğunu belirtmiştir. Taksimde de geçki, tarife uygundur.

4. Taksim örneğinde tiz bölgede yer alan makamlardan evç ve muhayyer makamlarına yer verilmiştir. Kantemiroğlu'nun edvarında vermiş olduğu makam tarifleri ile taksimde kullanılan geçkilerin benzer seyir özelliğine sahip olduğu söylenebilir.

5. Taksim örneğinde nim (yarım) perdelerin makamlarından kürdi, saba, beyati ve acem makamlarına yer verilmiştir. Kantemiroğlu'nun edvarında vermiş olduğu "yarım perdelerin makamlarının" tarifi ile taksimde kullanılan geçkilerin benzer seyir özelliğine sahip olduğu söylenebilir.

⁸ Köşeli parantez ile belirtilen sözcükler, metinde üzeri çizili fakat okunabilir durumda olan sözcüklerdir.

⁹ M. Uğur Ekinci (Ekinci, 2016, 12) çalışmasında eksik bölümlerin "ek sayfa konarak" tamamlanabilir şekilde getirildiğini belirtmiş olsa da ek sayfa Kevseri Mecmuası'nın mikro filmde yoktur.

6. Taksim örneğinde "tiz bölgeden pest bölgeye doğru yarım perdeli" olan makamlardan şehnaz, hisar, buselik, uzal ve zengüle makamlarına yer verilmiştir. Kantemiroğlu'nun edvarında vermiş olduğu makam tarifleri ile taksimde kullanılan geçkilerin benzer seyir özelliğine sahip olduğu söylenebilir.

7. Kantemiroğlu ayrıca "ismi olan fakat cismi olmayan" olarak belirttiği rehavi makamına ve sureta/görünüşte makam olarak kabul ettiği bestenigâr makamına da bu taksimde yer vermiştir. Bu makamların seyir özelliği ile makam tariflerinin de benzer seyir özelliğine sahip olduğu söylenebilir.

8. Taksimde geçki yapılan başka bir makam ise uşşak makamıdır. Uşşak makamı edvarda başlıklandırılmayan makamlardandır. Fakat Kantemiroğlu, uşşak makamı için "...sekiz perdelik daireye merkez olarak düğâh perdesini alıp ince ve kalın perdelerde gezinerek tekrar düğâh perdesine gelindiğinde uşşak makamının meydana geleceği gün gibi açıktır ve şüphelenmek için en ufak bir ihtimal yoktur (Tura, 2001, 51)" şeklinde net bir tanım da vermektedir. Kantemiroğlu'na göre uşşak makamının düğâh makamından farkı yoktur. Bu tanımdan hareketle taksimde verilen "...rast perdesinden ağaze idüb düğâh, segâh, çargâh çıkub ve andan gene ol tarikden avdet idüb ve düğâh kararına gelüb uşşak makamı icra olunur" seyir örneğinin makam tarifi ile benzer olduğu rahatlıkla söylenebilir. Kantemiroğlu'na göre güçek (küçek) makamı ise düğâh karar veren ve kullanılmayan terkiplerdendir. Kantemiroğlu Edvarı'nda güçek makamı "...gerdaniye perdesinden harekete başlayıp evç, hüseyni perdeleri ile inip neva perdesini atlayarak çargâh perdesine düşer. Çargâhtan da saba şeklinde hareket ederek karar yeri olan düğâh perdesinde karar verir" (Tura, 2001, 110) şeklinde ve kısaca "...hüseyni perdesinden birdenbire çargâh perdesine düşen terkiib..." olarak tarif edilmiştir. Taksim örneğinde de benzer tarif yapıldığı görülür: "...birden nevayı aşub ve çargâh perdesine düşüb güçek icra olunur."

2.2. Kantemiroğlu Edvarı'ndan istinsah edilen yazılı ya da basılı kaynaklarda taksim örneği

Kantemiroğlu Edvarı'ndan sonraki yıllarda taksim örneğinin kaydedildiği yazılı ya da basılı kaynaklarda (Tablo 1) bazı değişiklikler olduğu belirlenmiştir. Bu değişikliklerden hareketle Kantemiroğlu Edvarı'ndaki eksik sayfaların hangi tarihten itibaren eksik olduğunu ve eksik sayfaların hangi nüshadan yararlanılarak tamamlandığını (Rauf Yekta Bey tarafından) belirlemenin mümkün olacağı düşünülmektedir.

Taksim örneğinin kaydedildiği nüshalardan bazılarının direk Kantemiroğlu Edvarı'ndan istinsah edildiği, bazılarının ise farklı kaynaklardan alındığı görülmüştür. Daha önce de belirtildiği gibi Kantemiroğlu Edvarı'ndan istinsah edilen en eski tarihli nüsha Kevseri Mecmuası'dır. T 1856 numaralı eser ise Kevseri Mecmuası'nın istinsahıdır (Saz eserlerinin kaydedildiği bölüm yoktur). Bu nüshaların dışında taksim örneğine yer verilen birkaç kaynak daha mevcuttur; Topkapı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan EH 2069 numaralı yazma eser, Ankara Milli Kütüphane'de bulunan A 131 numaralı yazma eser, 1864 tarihli Haşim Bey Mecmuası'nın ikinci baskısı ve Tevfik Rıza'ya ait Söz ve Saz adlı yazma eser. Bu eserler yazım dili açısından birbirleri ile aynı olmasına karşın Kantemiroğlu Edvarı'ndan farklılıklar arz eder. En önemli fark ise bu eserlerde taksim örneğinin eksik olmamasıdır. EH 2069, A 131, Haşim Bey Mecmuası ve Söz ve Saz adlı kaynaklarda taksim örneği şu şekilde kaydedilmiştir:

"Der makam-ı Hüseyni Nağme-i Külli Külliyyat: Evvelâ düğâhdan hareket ve çargâh, nevâya çıkub hüseyni'de hüseyni¹⁰ makamını gösterir. Andan yine hüseyni revîşi ile gerek tamam [nerm]¹¹ gerek tiz biraz hareketten sonra gelür düğâh'da [bir] karar virir. Düğâh'dan segâh ve çargâh'a çıkub nevâda nevâyı beyan ider. Tiz perdelerde varub sünbüle perdesiyle sünbüle makamına girer. Sünbüleden aşağı inüb acem makamını gösterir. Acemi icradan sonra hüseynidir nevâyı aşub çargâha düşer ve sabâ perdesiyle sabâyı düğâh karar ile eda ider. Andan uzal makamına girüb ve nerm perdeler ile tamam uzal ve hicâzı gösterdikten sonra tiz perdeler ile çıkub şehnâz ile sehnâzı beyan ider ve hüseynide bir asma karar ider. Ba'de hisar perdesiyle hisarı eda ve yine hüseyniye avdet idüb [ve ba'de] bûselik ile düğâh açub [kararına gelüb] bûselik makamını icra ider. Ve tekrar hüseynidir dönüb bûselik ile [içinde tamam perdeler ile aşağı inüb aşıranda] bûselikaşiran[ı] makamını icra ider. Andan [perdelere tize çıkub acem gelüb ve çargâh ile aşağı inüb] hüseyni, acem basarak acemaşiran yolunda acemaşiran [acemaşiranda acemaşiranı beyan ider] makamını icra ider. Ve yine [andan yine düğâh ile] düğâhdan perde perde [hüseyni yüzünden tize çıkar ve biraz acem ohşayarak] tize kadar çıkub [yine] aşağı inerken biraz acemi ohşatarak çargâh perdesinden segâhı aşub nihavend [ile düğâh karar ider] çeşnisiyle çargâh ile kürdi makamı icra olur. Ve [düğâhdan] yine bu üslub üzre [ol perdelerin hareketiyle mükerrer eyledikten

¹⁰ Kantemiroğlu Edvarı'nda geçki yapılan makamlar kırmızı renkte gösterilirken EH 2069, A 131 ve Haşim Bey Mecmuası'nda üstü çizilerek gösterilmiştir. Biz de çalışmamızda altı çizili göstermeyi tercih ettik.

¹¹ Köşeli parantez içerisinde verilen sözcükler nüshalar arasındaki farklılıkları göstermektedir.

sonra] nihavend makamı icra iderek rastta karar ider. Ve yine [andan] gerdaniye'den [ağaze idüb tamam perdelerle rasta gelüb tamam rast icra olunur ve yine gerdaniyyeden tutub] mâhûr çeşniyle bûselik ile [içinde] inüb rasta karar ider [virüb] mâhûr makamı icra [zahir] olur. Ve yine gerdaniye'den [tutub acemi ohşayarak düğaha dek inerse] iderek beyâti yüzünden düğâh'da karar iderek [tiz] arazbar makamı icra olur. Ve yine ol yoldan [muhayyere dek çıkub] muhayyer'den ol yoldan çıkub, tamam perdeler ile ve yine nevâya kadar inüb bade nevâ'dan beyâti yüzünden düğâh kalub [düğaha varır] babatahir makamı icra olur. Ba'de rast perdesinden şüru düğâh, segâh ve çargâh'a çıkub ve yine andan ol tarafa avdet idüb düğâh karar ider, ușşâk makamı icra olur. Ve düğâh perdesinden tamam perdeler ile nevâya çıkub, nevâ'dan beyâti perdesine basub andan tize vardıkda acem perdesiyle hareket ve yine ol yoldan düğâh kararına avdet ider beyâti icra olunur. Ba'de muhayyer'den ağaze ve sünbüle perdesiyle şedd yüzünden bir beyâti dahi gösterüb, andan gelüb evç'de bir asma karar ider. Ve yine ol yoldan dönüb evç makamın gösterir, andan tamam perdeler ile irak perdesine gelüb irak makamın icra ider. Ve yine evçden tiz çargâha çıkub [tiz çargâhı bir hoşça gösterüb] tekrar tamam perdelerle hüseyniye [hüseyni perdesine dek aşığa dönüb] inüb hüseyni'den nevâya, nevâdan çargâh makamı beyan olur. Ba'de [yine] muhayyerden [muhayyer hareketi ile] ağaze ve tiz hüseyniye [hüseyni perdesine dek] kadar çıktıktan sonra aşığa iner ve evçde meks-i kalil¹² idüb ve şedd yüzünden bir segâh gösterip andan uzal ile segâha gelüb segâhdan nihavend ile rasta çıkub andan yine ol yoldan avdet idüb gevašt makamı icra olunur. Ve terkip-i merkûm bir dahi mükerrer olunub irakda karar eyledikte rahatülervah makamı icra olur. Ba'de nevâdan uzal perdesi ağaze olunub düğâh[a] gelüb andan sabâ yüzünden çargâha çıkub ve düğâh kararına avdet idüb ısfahân icra olur. Ve irakdan çargâha varınca tamam perdeleri ile hareket olunub andan avdet kürdi nimini icra idüb tamam düğâh ve rast ve irak perdesinde karar ider muhalifirak olur ve yine ısfahân [gibi hüseyni ve evç perdelerinden gene ısfahan yüzünden düğâha varınca tamam perdeler ile düğâha varınca hareket ve andan avdet idüb irakda karar eyler ve sultaniirak¹³ olur] yüzünden ağaze idüb irak gibi aşiran, düğâh açub tekrar dönüb ol yoldan düğâh karar ider, sultaniirak olur. Ve [ba'de] evç perdesinden ağaze iderek ve tamam perdeleri ile segâh perdesinde karar olunub bestenigâr makamı icra olunur. Andan rast perdesinden ağaze ve rehâvi perdesiyle yegâh perdesine inüb, yegâhdan nevâya çıkub andan tamam perdeleri ile rast [kararına gelüb rehavi makamı icra olunur] karar ider, yine mükerrer rehâvi makamı icra olunur. Ba'de nevâ perdesinden uzal perdesiyle ağaze idüb ve bûselik perdesinde karar idüb nişâbûr icra olunur ve yine nişâbûr mükerrer olunub rasta inüb pençgâh icra olunur. Ve rasttan tamam perdeler ile düğâh, segâh, çargâh, nevâya çıkub andan uzal perdesiyle düğâha avdet idüb ve düğâh'tan iraka varub andan zirgüle perdesiyle düğâh kararına gelüb zirgüle makamı icra olunur. Ba'de birden acem ağaze olunub ve hüseyni, nevâ ile inüb uzal perdesinde karar olunub düğâh kararına gelüb hicâz icra olunur. Ba'de rast'tan hareket ve tamam perdeler ile muhayyere dek çıkub ve biraz muhayyer hareketi ile nağme olunub hüseyni'ye avdet ve andan birden nevâyı așub çargâh perdesine düşmek ile güçek makamı icra olunur ve andan düğâha varub tekrar hüseyni [nağme olunur] nağmesi tamam olunur. Ve düğâh kararına gelüb taksim tamam olur." (Yalçın, 2016, 207-213; EH 2069, 1806, 39-42; A 131, ?, 38; Sevinç, 2013, 160).

Görüldüğü üzere Haşim Bey Mecmuası, Söz ve Saz, EH 2069, A 131 numaralı eserler kendi içinde bazı farklılıklar barındırır da aynı üslupta yazılmıştır ve Kantemiroğlu Edvarı'ndan aynı noktalarda önemli farklılıklar içermektedirler. Bu farklılıklar şöyle özetlenebilir:

1. Taksim örneğinin başlığı konusunda önemli farklılıklar vardır. EH 2069 ve Haşim Bey Mecmuası'nda başlıkta "taksim" ibaresine yer verilmemiştir.

2. Neva makamına geçkiden sonra Kantemiroğlu Edvarı'nda muhayyer makamına geçilmesine karşın bu nüshalarda muhayyer geçkisi yoktur, edvarda geçki yapılan dördüncü makam olan sünbüle makamına direk geçilmiştir. Taksim örneğinden çıkarılan bir diğer makam da "hüzzam" makamıdır. Tüm nüshalarda (Haşim Bey Mecmuası, EH 2069 ve A 131) muhayyer ve hüzzam makamı geçkisinin olmaması

¹² Meks-i kalil: Çok az bekleyip.

¹³ Sultaniirak makamı karar sesi açısından Haşim Bey Mecmuası ve EH 2069'da farklıdır. Diğer önemli bir fark ise EH 2069'da bu makamdaki sonra bir not düşülmüştür. Bu not şu şekildedir: "...ve irak gibi gezinüb ve lakin perdeleri bilmekle ağaz ile anlaşılmaz. Lakin Miski İbrahim Ağa "Halenî dildare arz it vakti hicran olmadan" bestesini meşk iden bunu bilir ki penc[?] irak olur..." (EH 2069, 1806, 41).

bu nüshaların ortak kaynaktan yararlandığını göstermektedir. Diğer taraftan bu makamlar sehven mi, yoksa bazı nedenlerden dolayı mı taksimden çıkarılmıştır? Bu soruya cevap aranması gerekir. Kantemiroğlu Edvarı'nda "ince sesli perdelerdeki makamlardan" olarak kabul edilen muhayyer makamı tarifi şöyledir: "...hüseyini perdesinden başlar ve incelere doğru üç perde çıkıp kendini gösterir; fakat tam manasıyla icra edilmiş olmadığından, tam perdelerle inip, düğâh perdesinde karar verir..." (Tura, 2001, 69). Haşim Bey ise mecmuasında muhayyer makamı tarifini şu şekilde yapmaktadır: "... İlk gerdaniye, muhayyer, tiz segâh, tiz çargâh, tiz nevâ ile şed yolunda sabâ icra ederek muhayyere kadar inip sonra muhayyerden perde perde nevâ, çargâh, segâh açarak bir parça sabâ çeşnisi belli belirsiz icra ederek düğâhta karar verir..." (Yalçın, 2016, 167). Dikkat edileceği üzere muhayyer makamı tanımında bazı farklılıklar vardır. Bu farklılıktan hareketle taksimden çıkarılmış olabileceği düşünülmektedir.

Hüzzam makamı ise; Kantemiroğlu'na göre "...ses verme hareketine hicaz gibi başlar, yani neva perdesinden hareket edip hüseyini perdesine çıkar. Oradan acem perdesine basıp gene hüseyini perdesine döner ve neveya iner. Neva'dan da uzzal'e inerek uzzal perdesinde karar kılar..." Haşim Bey Mecmuası'nda ise hüzzam makamı tarifi önemli farklılıklar arz eder: "...İlkin çargâh, nevâ, şûri, evç, gerdaniye, muhayyer, sünbüle basarak bu üslup üzere perde perde şûri ile nevâ'ya inip daha sonra çargâh, segâh, kürdi ile yine segâh'da karar verir..." (Yalçın, 2016, 177). Taksim örneğinde ve Kantemiroğlu Edvarı'nda hüzzam makamı karar perdesi uzzal perdesidir. Fakat Haşim Bey Mecmuası'nda ve sonrası eserlerde karar perdesi segâh'tır. Muhayyer makamı gibi hüzzam makamının da taksimden çıkarılma sebebinin tarif farklılığı olduğu aksi halde makam tarifi ile geçkinin çelişeceği ortadadır.

3. Taksim örneğinde kullanılan cümleler açısından nüshalar incelendiğinde mezkur üç nüshanın Kantemiroğlu Edvarı'nın özeti gibidir. İlk cümlelerin karşılaştırması Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Taksim örneğinde ilk cümlelerin karşılaştırılması

Kantemiroğlu Edvarı	Haşim Bey Mecmuası, EH 2069 ve A 131
Evvelen düğâh perdesinden hareket-i ağaze-i şüru idüb çargâh, neva çıkub hüseyini perdesinde hüseyini makamını gösterir.	Evvelâ düğâhdan hareket ve çargâh, nevâya çıkub hüseyini'de <u>hüseyini</u> makamını gösterir.

Tablo 2'de de görüldüğü üzere genellikle "makam", "perde" sözcükleri ve "Hareket-i ağaze-i şüru idüb" gibi cümleyi uzatan sözcükler bu nüshalarda yoktur.

4. Yazım dili açısından bakıldığında "andan gene" sözcükleri yerine "andan yine" sözcükleri dönemin yazım diline uygun olarak düzeltilmiş olduğunu göstermektedir¹⁴.

5. Genellikle "andan", "ba'de" ya da "ba'dehu" gibi sözcükler kullanılmamıştır.

6. Geveşt makamının yazılışında farklılık olduğu açıkça görülmektedir. Kantemiroğlu Edvarı'nda "geveşt" yazılı iken diğer üç nüshada "gevaşt" olarak yazılmıştır. Aynı şekilde Kantemiroğlu Edvarı'nda "zengüle" makam adı diğer nüshalarda "zirgüle" olarak yazılmıştır.

7. Taksim örneğinde olabildiğince kısaltma yapılmasına karşın muhalıfırak ve sultanırak makam geçkilerinin detaylandırıldığı hatta sultanırak makamı ile bestenigâr makamı arasında not dahi düşüldüğü görülmüştür. Bu not dikkatle incelendiğinde sultanırak makamının (bütün makamlar da kastediliyor olabilir) "perdelerini gezmekle, ağaz ile" iyi anlaşılamayacağı vurgulanmış, bir örnek eser adı dahi verilerek dinlemek sureti ile makamın daha iyi anlaşılacağına dikkat çekilmiştir.

Nüshalar arasındaki farklılıklar ve benzerlikler göz önünde bulundurulduğunda, taksim örneğinin eksik olmamasına rağmen mezkur üç nüshanın Rauf Yekta Bey'in yararlandığı nüshalar olduğunu söylemek zordur. Hicaz makamı geçkisinden itibaren eksik olan bölüm Tablo 3'te karşılaştırılmış olarak verilmiştir.

Tablo 3: Kantemiroğlu Edvarı ve EH 2069'da Taksim Örneği

Kantemiroğlu Edvarı	EH 2069
Ba'de rast perdesinden hareket idüb cümle tamam perdeleri basub muhayyer perdesine dek çıkar ve biraz muhayyer hareketiyle nağme olunub gene hüseyini perdesine avdet olunur. Andan birden neveya aşub ve çargâh perdesine düşüb güçek icra olunur. Andan düğâh perdesine varub tekrar hüseyini makamı nağme olunub ve düğâh karargâhına gelüb tamam taksim-i külliyyat-ı makamat icra ve eda olundu.	Ba'de rast'tan hareket ve tamam perdeler ile muhayyere dek çıkub ve biraz muhayyer hareketi ile nağme olunub hüseyini'ye avdet ve andan birden nevâyı aşub çargâh perdesine düşmek ile <u>güçek</u> makamı icra olunur ve andan düğâha varub tekrar hüseyini [nağme olunur] nağmesi tamam olunur. Ve düğâh kararına gelüb taksim tamam olur.

¹⁴ Daha eski nüsha olduğu düşünülen A 131 numaralı nüshada bu sözcük, EH 2069 numaralı eserden daha sonra yazıldığı fikrini vermektedir.

Tablo 3'te görüldüğü gibi Rauf Yekta Bey tarafından tamamlanan bölüm mezkûr üç nüshadan yararlanılarak ustalıklı tamamlanmış izlenimini verse de edvarda eksik olan ve Rauf Yekta Bey tarafından tamamlanan diğer dokuz sayfa (Edvar-ı Musiki ala Kavlı-i Kadim/68 ila 76. sayfalar) bu nüshalarda yoktur. Nüshaların karşılaştırılarak incelenmesi ile Hüseyin Sadettin Arel'in yazmış olduğu notta özellikle belirttiği "Haşim Bey Mecmuası'nın 53'üncü sahifesinden 57'inci sahifesine kadar süren hüseyini taksimi tarifine bakılırsa hem bu taksim Kantemiroğlu Mecmuası'ndan alındığı hem de o zaman kitabın henüz eksiksiz bulunduğu tebeyyün eder..." tespitinin doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Kantemiroğlu Edvarı'nın Kevseri Mecmuası'nın kaydedildiği yaklaşık 1750'li yıllarda dahi eksik olduğu, Haşim Bey'in yararlandığı kaynakların *Kevseri Mecmuası* ve *EH 2069* olmasından dolayı hüseyini taksimi tarifini Kantemiroğlu Edvarı'ndan almadığı hatta Kantemiroğlu Edvarı'nı hiç görmediği anlaşılmaktadır. Bu yüzden olmalıdır ki Haşim Bey taksimi, Abdülbaki Nasır Dede'ye atfetmektedir¹⁵.

3. Sonuç

Kantemiroğlu'nun edvarında uyumlu ve uyumsuz perde ve makamların uyum içerisinde nasıl kullanılabildiğine örnek olarak verdiği taksim tarifinin, on yedinci yüzyıldan günümüze ulaşabilen yegâne örnek olduğu görülmüştür. Bu taksim kıymeti anlaşılmış olmalıdır ki on yedinci yüzyıldan günümüze bazı yazılı ya da basılı kaynaklara kaydedilmiştir.

Otuz sekiz makamın kullanıldığı bu taksimde Kantemiroğlu'nun vermiş olduğu tarife göre on iki terkibe ve yirmi altı makama yer verilmiştir (Tablo 4). Bu makam ve terkiplerin seyir özelliklerinin Kantemiroğlu'nun edvarında vermiş olduğu makam tarifleri ile karşılaştırılmış ve benzer seyir özelliğine sahip olduğu görülmüştür. Bu yönüyle taksim, uyumlu ve uyumsuz perde ve makamların uyum içerisinde nasıl kullanılabileceğini göstermesinin yanı sıra makam tariflerinin icrasına yönelik örnek gösterilebilecek niteliktedir.

Kantemiroğlu Edvarı, Kevseri Mecmuası ve T 1856 numaralı "Edvar-ı İlmi Musiki" adlı eserlerde taksim örneği eksiktir. Buna karşın Topkapı Müzesi Kütüphanesinde bulunan *EH 2069*, Ankara Milli Kütüphanede bulunan *A 131* numaralı yazma eser, 1864 tarihli Haşim Bey Mecmuası'nın ikinci baskısı ve Tevfik Rıza'ya ait *Söz ve Saz* adlı yazma eserde taksim örneği tamdır. Fakat bu nüshalarda hem dil hem de geçki yapılan bazı makamların çıkarılması açısından değişikliğe gidildiği tespit edilmiştir. Çıkarılan (ya da unutilan) makamlar "muhayyer" ve "hüzzam" makamlarıdır. Mezkur makamlar, tarifler açısından karşılaştırılmış ve seyir ve karar perdeleri gibi önemli farklılıklarının olduğu görülmüştür. Bu farklılıklar muhayyer ve hüzzam makamının taksimden çıkartıldığını, unutilmadığını göstermektedir. Bu yerinde karar, bir bakıma dönemin makam açıklamaları dikkate alınarak taksim güncellendiği sonucuna da ulaşmaktadır.

Tablo 4: Nüshalara göre "Hüseyini Külli Küliyat-ı Makamat" adlı taksimde geçki yapılan makamlar

Kantemiroğlu Edvarı (Tura, 2001, 127-134)	Hüseyini	Neva	Muhayyer	Sümbüle	Acem	Saba	Uzzal	Hicaz	Şehnaz	Hisar	Buselik	Buselikaşiran	Acemaşiranı	Kürdi	Nihavend	Rast	Mahur	Arazbar	Babatahir	Uşşak
	Bayatı	Evc	Irak	Çargâh	Evc'de şedd segâh	Geveşt	Rahatülervah	İsfahan	Muhalif-ırak	Sultani-ırak	Bestenigâr	Rehavi	Nişabur	Pençgâh	Zengüle	Hüzzam	Hicaz	Güçek	Hüseyini	
Nağme-i Külli Küliyat Haşim (1864, 207-213) EH 2069 (v. 17b-19a)	Hüseyini	Neva	---	Sümbüle	Acem	Saba	Uzzal	Hicaz	Şehnaz	Hisar	Buselik	Buselikaşiran	Acemaşiran	Kürdi	Nihavend	Rast	Mahur	Arazbar	Babatahir	Uşşak
	Bayatı	Evc	Irak	Çargâh	Evc'de şedd segâh	Geveşt	Rahatülervah	İsfahan	Muhalif-ırak	Sultani-ırak	Bestenigâr	Rehavi	Nişabur	Pençgâh	Zengüle	---	Hicaz	Güçek	Hüseyini	

KAYNAKÇA

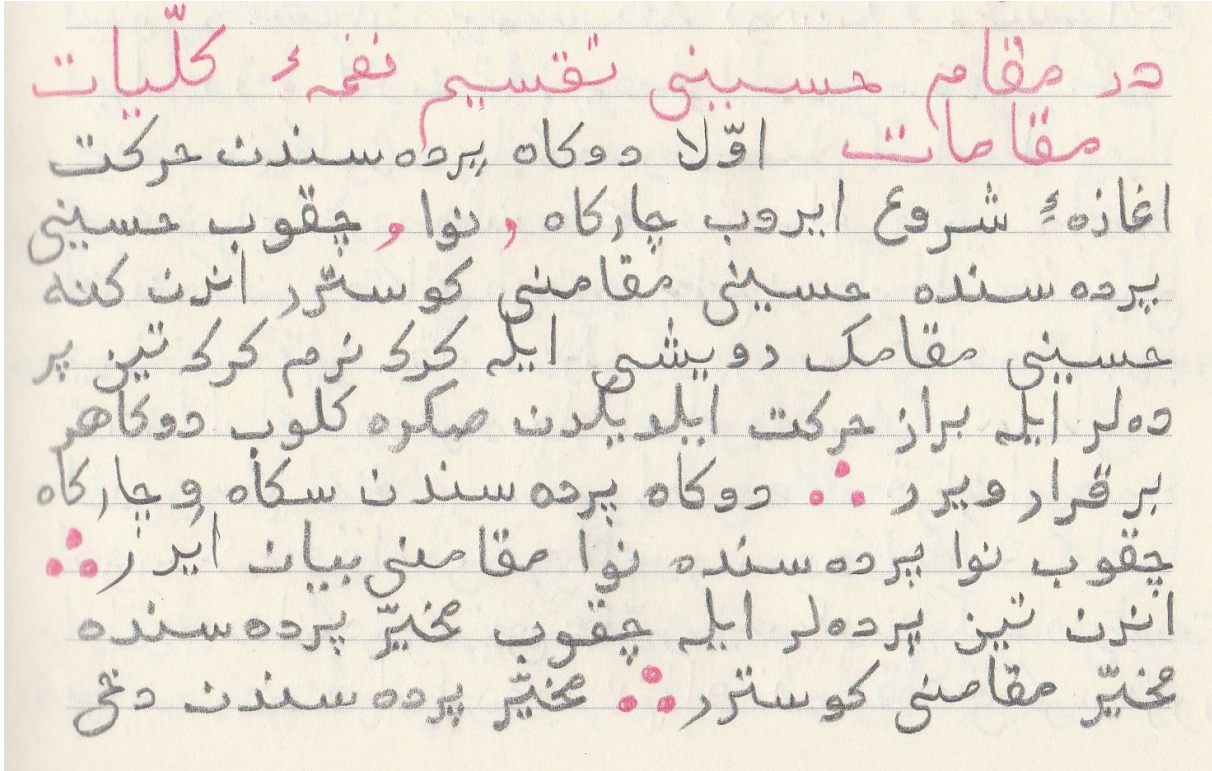
A 131, *Risale-i Musiki*. Milli Kütüphane, Ankara, no. Hk 131.

¹⁵ Diğer bir nedeni ise EH 2069'un bir kısmını Abdülbaki Nasır Dede'ye ait "Tedkik ü Tahkik" oluşturmasıdır.

- Cevher, M. Hakan (1995). *Ali Ufki Bey ve Hâzâ Mecmû'a-i Sâz ü Söz (Transkripsiyon, İnceleme)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İzmir.
- EH 2069, *Mecmua-i Musiki*. Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi, no. EH 2069.
- Ekinci, Mehmet Uğur (2016). *Keveseri Mecmuası*. 18. Yüzyıl Saz Müziği Külliyyatı. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Judetz, Eugenia Popescu (1998). XVIII. Yüzyıl Musiki Yazmalarından Keveseri Mecmuası Üstüne Karşılaştırmalı Bir inceleme. (Çev. Bülent Aksoy), İstanbul: Pan Yayıncılık
- Kantemiroğlu, Dimitri (2001). *Kantemiroğlu Edvârı* (Çev. Yalçın Tura), c. I-II. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karadeniz, M. Ekrem (2012). *Türk Musikisinin Nazariye ve Esasları*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Keveseri Mecmuası, Kitab-ı Musikar, Mf 1994 A 4941.
- Öztuna, Yılmaz (1976). *Türk Musikisi Ansiklopedisi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Sevinç, Muhammet (2013). *Tevfik Rıza'nın "Söz ve Saz" adlı yazma eserinin I. Kitabı olan "Türk Musikisi Nazariyatı ve Usulleri" bölümünün günümüz Türkçesine çevirimi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi.
- T 1856. *Edvar-ı İlm-i Musiki*. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, no. T 1856.
- Tırışkan, Ahmet Gürsel (2000). *Haşim Bey'in Edvarı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Tura, Yalçın (2001). *Kantemiroğlu Edvârı*, c. I-II. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tura, Yalçın (2006). *Tedkik ü Tahkik/İnceleme ve Gerçeği Araştırma*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Wright, Owen (2000). *Demetrius Cantemir: The Collection of Notations Volume 2: Commentary*. Aldershot: Ashgate Publishing Company.
- Yalçın, Gökhan (2016). 19. Yüzyıl Türk Musikisinde Hâşim Bey Mecmuası-Birinci Bölüm: *Edvar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Yalçın, Gökhan (2017). Kantemiroğlu Edvârı'nda "Hüseyin Külli Külliyyât-ı Makâmât" adlı saz eserinin incelenmesi. *Uluslararası Hakemli Müzik Araştırmaları Dergisi (UHMAD)*. S. 11, s. 32-70.

Ek 1. "Der makam-ı Hüseyinî Taksim-i Nağme-i Külliyyat-ı Makamat" adlı taksim yazar tarafından düzeltilmiş kopyası

تین پردہ لره واروب سنبلہ پردہ سی ایل سنبلہ
مقامنہ کیرر . . سنبلہ پردہ سندت اشاعہ اینوب
"عجم" پردہ سی ایل عجم مقامنی کوسٹرر و عجم مقامنی تمام
اجرا ایلدیکد نصکرہ حسینی پردہ سندت نوا پردہ
سنی اشوب چارگاہ پردہ سنہ دوشرو صبا پردہ سی
ایل صبا مقامنی دوکاه قراری ایل ادا ایرر . . اثر
نصکرہ غزال مقامنہ کیروب و نرم پردہ لره ایل تمام عزالی
و مجازی کوسٹرر دیکد نصکرہ تین پردہ لره ایل چقوب
شہناز پردہ سی ایل شہناز مقامنی بیات ایرر . .
و حسینی پردہ سندہ بر اصحہ قرار ایتریکد
صکرہ حصار پردہ سی ایل حصار مقامنی ادا ایرر
کنہ حسینی پردہ سنہ عودت ایرر و بعدہ بوسلک
پردہ سی ایل دوکاه قرارینن کلوب بوسلک
مقامنی اجرا ایرر و تکرار حسینی پردہ سندت
طوٹوب بوسلک اچچیدت تمام پردہ لره ایل اشاعہ
اینوب عشرات پردہ سندہ بوسلک عشراتی
اچرا ایرر و اثرت تمام پردہ لره ایل تیزه چقوب عجم
پردہ سنہ کلور و چارگاہ پردہ سیل اشاعہ اینوب
عجم عشراتی پردہ سندہ عجم عشراتی بیات ایرر و
اثرت کنہ دوکاهی طوٹوب تمام پردہ لره ایل حسینی
یوزنرت تین چقار و براز عجم پردہ سنی اوختشایوب
کنہ اشاعہ دوشرو چارگاہ ایردہ سندت سگاهی
اشوب نہاوند پردہ سی ایل دوکاه قرار ایروب
کوردی مقامنی اجرا ایرر و دوکاهدت کنہ
اول پردہ لره حرکتینی مکڈر ایلدیکد نصکرہ و راست
پردہ سندہ قرار ایروب نہاوند مقامنی کوسٹرر و

انٹرنیشنل کردار پروردہ سندت اغازہ ایروب و تمام پروردہ
لر ایلم راست پروردہ سنہ کلوب تمام **راست** مقامی
اجرا النور و کئے کردار پروردہ سندت طوتوب مهور
پروردہ سیلم اشاعہ اینوب و بوسلک ایچیند
راستہ قرار و ایروب **ماهور** مقامی ظاهر اولور
و کئے کردار پروردہ سنہ کلوب عجم پروردہ سنہ اوششایراق
دوگاہ وارچہ اینر ایسه **عرضبار** مقامی اجرا او
لنور و کئے اول پروردہ لر ایلم عیتره دک چقوب و
مچیردنت تمام پروردہ لر ایلم نوا پروردہ سنہ دک اینوب
و نوادت بیاتی یوزیندنت دوگاہ قرارینہ واریلدقده
باباطاهر مقامی اجرا اولنور و بعدہ راست پر
وردہ سندت اغازہ ایروب دوگاہ سگاہ چارگاہ چقوب
و انٹ کئے اول طریقندنت عودت ایروب و دوگاہ
قرارینہ کلوب **عشتاق** مقامی اجرا اولنور و
دوگاہ پروردہ سندت تمام پروردہ لر ایلم نوا پروردہ دک چقوب
و نوادت بیاتی پروردہ سنہ باصوب انٹ تین پروردہ
لر واردقده عجم پروردہ سی ایلم حرکت اولنوب و
کئے اول یولندنت دوگاہ قرارینہ دک عودت ایروب
بیاتی مقامی پیدا اولنور و بعدہ مچیر پروردہ سندت
اغازہ ایروب و سنبل پروردہ سی ایلم شد یوزیندنت
پر بیاتی دخی کوستروب انٹ کلوب اوج پروردہ سنہ
پر اصمہ قرار قلوب و کئے اول یولندنت حرکت
ایروب اوج مقاصنی کوسترور و انٹ تمام پروردہ
لر ایلم عراق پروردہ سنہ کلینہ اینوب **عراق** مقا
منی اجرا ایرر و کئے اوج پروردہ سندت طوتوب
و تیز چارگاہ دک چقوب تیز چارگاہ بر خوشیچہ

کوستر دکد نصکره تمام پرده لر ایله حسین پرده
سنه دک اشاعه دونوب حسیندن نوابه نوا
دن چارگاه پرده سنده برقرار ایروب **چارگاه** مقامی
بیات اولنور و بعده کنه محیر حرکتی ایله اغازه ایروب
و شین حسین پرده سنه دک چقد یقرد نصکره اشاعه
اینر و اوج پرده سنده برار مکس اولنوب شد یوز
بندت برسگاه کوسترر و اول پرده دن عزال پرده سی
ایله سگاهر کلوب سگاهدن نهانوندن پرده سی ایله
راستده چقوب و اندن کنه اول یولدت سگاهر عودت
ایروب **کوشش** مقامی اجرا اولنور و ترکیب مرقوم
بردخی مکرر اولوب و عراق پرده سنده قرار او
لنوب **راحت الارواح** اجرا اولنور و بعده نوا
دن اعزال پرده سی اغازه ایروب دوکاهر کلوب
اندن صبا یوزیندن چارگاهر چقوب و کنه و وگاه
قرارینه عودت ایروب **اصفهان** مقامی اجرا او
لنور و ترکیب مرقوم بردخی مکرر اولوب و عراق
پرده سنده قرار اولنوب **مخالف عراق** پیدا
اولنور و عراق پرده سنندت قالقوب کنه
اصفهان یوزیندن اغازه اولنوب و وگاه پرده
سنده قرار اولنوب **سلطانی عراق** اجرا اولنور
بعده اوج پرده سنده اغازه اولنوب و تمام پرده
لرایله سگاه پرده سنده قرار اولنوب **بسند**
نکار مقامی اجرا اولنور و اندن راست پرده سنده
اغازه ایروب و رهاوی پرده سی ایله یگاه پرده
سنه دک اینوب یگاهدن نوا پرده سنه چقوب
اندن تمام پرده لر ایله راست قرارینه کلوب

رهاوی مقامی اجرا اولنور بعدہ نوا پردہ سندن
عزال پردہ سی ایله آغازہ ایروب و بوسنگ پردہ
سنده قرار اولنوب **نشاپور** مقامی اجرا اولنور
و کنہ نشاپور مقامی مکرر اولوب و راست قرار
کاهنه اینوب **پنجگاہ** مقامی اجرا اولنور و راست
پردہ سندن تمام پردہ لر ایله دوکاه سگاہ چارگاہ
و نوا چقوب اثرن عزال پردہ سی ایله دوگاہم عو
دت ایروب دوکاهده زنگله پردہ سی عراقه و
روب و کنہ زنگله پردہ سی ایله دوکاه قرار کا
هنه کلوب **زنگله** مقامی اجرا اولنور و بعدہ
بردن عجم پردہ سندن آغازہ اولنوب و حسین
و نوا پردہ لری اینوب و عزال پردہ سندن قرار
اولنوب **عزّام** اجرا اولنور و اثرن عزال یو
زیندن حرکت اولنوب و دوکاه قرارینه کلوب
حجاز مقامی اجرا اولنور و بعدہ راست پردہ
سندن حرکت ایروب جملہ تمام پردہ لری باصوب
مخیر پردہ سنه دک چقار و براز مخیر حرکتیله
نغمه اولنوب کنه حسین پردہ سنه عودت
اولنور اثرن بردن نوا ی اشوب و چارگاہ پر
ده سنه دوشوب کوچک اجرا اولنور اثرن
دوکاه پردہ سنه واروب تکرار حسین مقامی نغمه
اولنوب و دوکاه قرار کاهنه کلوب تمام تقسیم
کلیات مقامات اجرا و ادا اولنور. • اگاه اولرک
کرچم عوم اوزده تقسیم مقامات **حسینی** ادا اولنور
و مقاملر حسن ترتیب اوزده حرکت اولوب
کلی کلیات شکلنده بر تقسیم اجرا اولنور. •

لکن تقسیم نفهمسی نہ اصولہ و نہ قاعدہ
یہ بند اولور۔ انجک اہل موسیقیند قوت
علمیہ تسلیم و سازندہ و یاقود خوانندہ نہ
ارادتنہ حوالہ اولنور کہ مرادی اولدوغی و بید
افزودہ مقاماتی و ترکیباتی قاریشتر یروب لطیف
ولزیز نغمہ پیدا و اظہار ایلیمہ۔ نتیجہ
کلام ہر نہ شکلہ و پیر ایسہ حرکت ایلیمک ریختی
وار۔ لکن اول شرطلہ کہ کرک دعولنہ کرک
خروجینہ بر بروقت کوستر میوب شریٹ کیرش
ایلیم نازک حقیقشہ ایلیم نغمہ علاوت و اجرائ
مقامندہ زنجیر سخت کیر کبی متانت کوسترہ
بعدہ ابتدا اغازہ ایلدوکی و عمل قویددوغی مقامن
حکمتہ کلوب انکت قرار کاهنہ قرار و استراحت
قبیلہ۔ بوندت ماعدہ ایلیمش اول کہ دیار پارس
خوانندہ لرد و سازندہ لرد تقسیم نفهمسنی پشروی
شکلندہ بستہ ایلیمش لرد اولیلہ کہ ہر بر مقامن
تقسیمنی ترکیب ترکیب شاگردلرینہ تعلیم و پیر لر۔
لکن اہل موسقار دوم مابینندہ بومقولہ قا
لیلی مقبولہ اولیمیوب موسقیندہ دائرہ سندت
اجرائ ایدر لر۔ و نچون اجرائ ایدر لر بولیلی
کوستر لر مسلا کرک بستہ کرک کار و نقیش کرک
پیشرو و ساعہ اصولہ بند اولیمریلہ مصنفت
قوہ علمیہ بیان ایدر لر۔ تقسیم نغمہ سم ایسہ
بالکن ہر بر موسیقی شناس اولان کجسہ نندہ
قوتنی اظہار ایدر۔ اولیلہ کہ فی الساعہ قوہ علمیہ
نازک ترکیب پیدا ایدر و حسن ترتیب ایلیم

مقاملری بربرینه بند و بسته ایروب و ضد الطبعه
مقاملق ایستیت و موافقات طریقیه کتوروب
نو ظهور کویا و مجرد کندوبه مخصوص بر نفم
ایجاد ایله وجد مزکور اوزره علم موسیقی علم
و جم الحروف و الرفوم و ادوار موسیقی علم
قول حقیر تمام شد